

תוצאות חיים

שיעור מפי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א - פוסק עדת תימן

גליון 90

פרשת וישלח תשפ"ב

י"ל ע"י התאחדות בני הישיבות ובסיוע מוסדות יד מהרי"ץ

נושאי השיעור: האפשרות האחרונה לחזור בתשובה היא בחנוכה – ענין זה אינו מתחיל מהחסידים אלא מהמקובלים – האם ישנה מצות עשה לשוב בתשובה – ענין התשובה כולו חסד מהקב"ה – איך אדם במחשבה מתקן כל מה שהרס – מדוע צדיק גמור שתוהה על הראשונות בסוף ימיו נמחקים לו כל זכויותיו – הסבר נפלא ממרן שליט"א – דברי המלבי"ם שהאדם שחטא הוא הורס רק לעצמו – הרחבה בדבריו – מאמר מיוחד מחכמי תימן על האמונה בכח התשובה – האם ניתן לפסוע שתי פסיעות בלא חטא – סתירה במאמר הנ"ל של חכמי תימן וישו בנפלא ממרן שליט"א רמז נפלא ביותר בפסוקים על המלחמה של השטן עם כנסת ישראל – איזה זכות הועילה לנצח את השטן.

האם עברו ימי התשובה

עברו ימים נוראים. ראש השנה, כיפור, סוכות, הושענא רבה נראה שעכשיו כבר עברו ימי התשובה, אבל יש אומרים שהענין של התשובה ממשיך עד חנוכה. כך מביאים בשם כתיב האר"י.

האמת היא שלא ברור מה המקור לזה, אבל זה נכתב ברמזים, משום מה הסתירו את זה. בספר טור ברקת תלמידו של המהר"ח ויטאל וכן המקדש מלך על הזוה"ק כתבו כך שענין התשובה ממשיך עד חנוכה. ופירושו, שאם ח"ו אדם לא חזר בתשובה עד חנוכה, נתנו לו עוד אפשרות לתקן את מעשיו. או יתכן שאדם עשה תשובה ביום כיפור, אבל אחרי יום כיפור הוא כבר שכח שהוא עשה תשובה... "והיה כלא היה" וגם זה צריך תיקון, ויש לו הזדמנות על חנוכה לתקן מעשיו.

ישנה מח' בספרים האם זמן זה הוא עד תחילת חנוכה או שהוא נמשך עד זאת חנוכה. והענין הזה נפוץ מאוד אצל החסידים אבל חפשי את המקור של זה, וראיתי שהמקור לזה הוא מתלמידי האריז"ל בספר חמדת ימים, טור ברקת, והמקדש מלך שהם היו עוד לפני שהתחילה החסידות. צריך לדעת ששורש החסידות מתחיל מהקבלה, וגם אם יש דברים שלא מוצאים, כשמחפשים מוצאים את שורשי הדברים. והחסידים רק הוסיפו ופיתחו כל דבר, הם חידשו רעיונות כמו שאומרים "פשיטאלאן" אבל השורשים לא מהם, הם הוסיפו בנינים על יסודות קיימים.

המקור בדברי הרמב"ם שיש מצות עשה לשוב בתשובה

צריך להבין מהו הענין של התשובה. הרמב"ם פ"א מהל' תשובה ה"א כתב שכשאדם עושה תשובה הוא צריך להתודות. והמנחת חינוך (פרשת נשא מצוה שסד) דן מה היא המצוה האם היא התשובה היודי יע"ו ש.

אמנם באמת אין מקום להסתפק בדעת הרמב"ם שאע"פ שכתב הרמב"ם בזה"ל, כשיעשה תשובה וישו מחטאו חייב להתודות ע"כ ומשמע שאין מצוה לעשות תשובה, אלא מתי שיעשה האדם תשובה צריך להתודות. אבל בכותרת שכתב הרמב"ם לפתיחת הלכות תשובה כתב, מצות עשה אחת והיא שישו החוטא מחטאו לפני ה' יתודה ע"כ. ומוכח שיש מצוה לשוב בתשובה. אולם לא ברור למה הרמב"ם כתב 'כשיעשה תשובה' שזה נראה שאין מצוה לשוב.

הרחבה בדברי המסילת ישרים שהתשובה היא חסד

צריך עוד להבין איך יתכן שאדם שחטא, לדוגמא אדם שחילל שבת, יכול לעשות תשובה, מה זה יעזור לו הרי סוכ"ס הוא חילל שבת. וכן אדם שרצח רח"ל וכי כשיעשה תשובה ההרוג יקום. ובאמת במשפט של בני אדם אין דבר כזה לחזור בתשובה, ענין התשובה הוא חסד שעשה הקב"ה עם עם ישראל בלבד. ובאומות העולם אין דבר כזה שהרי להם יש שבע מצות ואם הם עברו על אחד מהמצות שנצטוו לא יעזור להם לעשות תשובה. ומה שכתוב שאנשי נינוה חזרו בתשובה זה רק לגבי העונש, דהיינו, את העונש הם לא קיבלו, אבל העבירה לא נמחקת וזה כמו אדם שמעביר דף, אבל סוכ"ס הכל רשום ואם יחזרו לסורם יקבלו "מנה כפולה" וזה מה שקרה בסוף עם נינוה שהיא נהפכה, והיום יודעים איפה המקום הזה והעיר הזאת חריבה.

וזה לשון המסילת ישרים פ"ד (ד"ה ואם) לפי שורת הדין היה ראוי שהחוטא יענש מיד תכף לחטאו בלי המתנה כלל, וגם שהעונש עצמו יהיה בחרון אף כראוי למי שממרה פי הבורא יתברך שמו, ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת איך יתקן את אשר עות והחטא כבר נעשה, הרי שרצח האדם את חברו, הרי שנאף, איך יוכל לתקן הדבר הזה היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות אמנם, מדת הרחמים היא הנותנת וכו' שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה. דהיינו שבהיותו מכיר את חטאו ומודה בו, ומתבונן על רעתו

ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי והיה חפץ ומשתוקק שמעולם לא נעשה הדבר ההוא ומצטער בליבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר ועוזב אותו להבא ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מרצונו יחשב לו כעקירת הנדר ומתכפר לו. ע"כ.

המס"י אומר שלא יתכן שדיבור יקור את המעשה, ולכן מבאר שבדיבורו הוא עוקר את הרצון שע"י חטא ועקירת הרצון שהיא השורש נחשבת כעקירת המעשה וכ"ז מחסדי ה'.

קושיית הגר"א וסרמן מהגמ' בקידושין (מ:) על דברי המס"י

כיון שאתם 'למדנים' אומר לכם שאלה שהקשה הגר"א וסרמן בקובץ הערות (בדוגמאות לביאורי אגדות ע"ד הפשט סימן ג' אות א) על דברי המס"י מהגמ' במסכת קידושין דף מ: ששם כתוב בזה"ל, רשב"י אומר אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את הראשונות שנאמר "צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו" (יחזקאל לג, יב). ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירים לו שוב רשעו שנאמר "ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו" (שם). ושואלת הגמ', ונהוי כמחצה עונות ומחצה זכות, ומתרץ ריש לקיש, בתוהה על הראשונות ע"כ. דהיינו שאותו צדיק רגע לפני מיתתו התחרט על כל המצות שעשה ולכן זה לא נחשב לו כמחצה על מחצה אלא הוא נחשב כרשע גמור. ומקשה הגר"א ו' איך יתכן שכשאותו צדיק מתחרט על כל המצות שעשה זה מוחק את כל המצות שהוא עשה הרי הוא עשה מעשים והיאך יתבטלו. ועל כורחנו לומר שענין התשובה הוא מגיע ע"פ דין ולכן גם כשתוהה על הראשונות נמחקים לו המצוות כמו שאפשר למחוק את העבירות ע"י שמתחרט. נמצא שא"א לומר שהתשובה היא חסד, אלא היא דין. והגר"א שאל שאלה זו את החפץ חיים ולא נכנס לזה תעיינו שם באריכות.

תירוץ נפלא ממרן שליט"א לקושיית הגר"א ו

וחושבני לתרץ פשוט, המסילת ישרים אומר שהתשובה היא לא מתקבלת על הדעת אצל בני אדם, שהרי סוכ"ס כיון שעשה מעשה רשע הגם שמתחרט מדוע שירמקו מעשיו. וא"כ ה"ה הפוך באדם שעשה חסדים ופעל רבות למען הציבור ובאים לתת לו 'פרס' על כל מעשיו ובאותו זמן הוא אומר, מה עשיתי, בזבזתי את החיים, עשיתי טובות לאנשים וכו'... והנה אדם כזה מאוד מקבל על הדעת שיש יתנו לו כלום מכיון שהוא בז לכל מעשיו. וא"כ לא קשה קושיית הגר"א ו' שמה שהגמ' אומרת בקידושין ש"צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו" שאפילו צדיק גמור וכו' איבד זכותיו. המס"י יתרץ שכאן גם לפי המשפט של בני אדם לא היו מעריכים כזה מעשה לאחר שנתברר שעשה את כל מעשיו בטעות ומתחרט על הכל.

דברי המלבי"ם איך יתכן שהתשובה מתקנת את העבירות

לכאורה המלבי"ם לא סובר כמו המסילת ישרים.

יש פסוק בישיעיהו (נה, ח) "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם ה'" וקשה בלשון הפסוק שיש כפל לשון "מחשבותי מחשבותיכם" ועוד שהיה הפסוק צריך לסיים ולא דרכי דרכיכם כמו הסדר של הרישא של הפסוק. ואומר ע"ז המלבי"ם שהפסוק הזה אומר תשובה על הטענות של אנשים איך יתכן שיועיל תשובה הרי חטאנו והקב"ה כועס עלינו, וכי הקב"ה יכול להשתנות ולרצות אותנו. ועוד טענו, איך אפשר לתקן חטא הרי מה שעשה עשוי. וז"ל המלבי"ם "כי לא מחשבותי" בא להשיב להם לעומת שני טענות שהיו טוענים על אפשרות התשובה. האחד היו אומרים שהוא דבר בלתי אפשרי בחק ה', אחר שה' בלתי משתנה, ואי נאמר כי ישתנה על החוטא מכעס לרצון, מלא רצון לרצון, ע"י שהחטא שב מחטאו. טענה ב' טענו שאיך יתקן את אשר עוות ע"י מה שמתחרט, ומי שקלקל עבודת המלך היתקן את העבודה אשר קלקל במה שמתחרט עתה.

נגד הראשון משיב להם, "כי לא מחשובתי מחשובתיכם", כי אצלי לא יחויב
ע"י שום שינוי כלל, ואין לכם השגה במהות מחשובתי כלל. ועל השני משיב
"ולא דרכיכם דרכי", וכו' התורה והמצוות שנתן ה' אל האדם לעבדה ולשמרה,
לא נתנה לו בעבור שה' ישיג תועלת או הפסד מן השומר מצוה או החוטא בה,
כי ה' לא חסר דבר ואין צורך אל דבר ישלים אותו זולתו. אבל התורה והמצוה
נתנו רק לתועלת האדם להשלים את עצמו על ידם. ועם חטא ועבר על המצוה,
לא לה' חטא, לא לו השחית רק לעצמו, ולכן עת ישוב מרוע דרכו ישיבה ה'
בתשובה. וזה התשובה על הטענה שאמר עליה ולא דרכיכם דרכי, כי דרכיכם
משונים מצד זה, שהעבד או הפועל יעבוד לתועלת אדוניו, ועת השחית מעשהו
וקלקל עבודתו, קלקל מלאכת אדוניו, ולכן לא תועיל לו חרטה. לא כי דרכי
שאני איני מקבל תועלת והפסד ממעשיכם וכו' ע"כ. ועי' ש עוד באריכות איך
לפ"ז מיושב לשון הפסוק.

הערה בדברי המלבי"ם

מענין שהמלבי"ם אפילו שהוא ידע מהקבלה הוא מתעלם ממנה, שהרי אנחנו
יודעים שכשהאדם חוטא הוא הורס בעולמות העליונים ולפ"ד יוצא לא כך,
שאין שום "הפרעה" כביכול להקב"ה מהחטאים שלנו שהרי לו לא הזקנו כלום,
וזה גם לא כמו המסילת ישרים שסובר שהתשובה היא חסד שהקב"ה נתן לנו.
שלפי דברי המלבי"ם הדבר פשוט שהאדם בעצם הורס לעצמו ולכן ע"י תשובה
הוא מתקן לעצמו. וזה מובן היטב גם בהנהגת בני אדם, שאם באמת החטא
היה פוגע במלך אז לא מועיל חרטה, אבל כשהחטא הוא פוגע רק באדם עצמו
פשוט שע"י חרטה אפשר לתקן.

אבל לאמיתו של דבר קשה להבין את דברי המלבי"ם, שהרי אנחנו יודעים
שכתוב בספרים הקדושים שכל חטא הוא פוגם בעולמות העליונים וכו'.
וידוע שלכן המקובלים אומרים לעשות סיגופים ותעניות ואפילו שע"פ הפשט
מספיק שאדם יעשה תשובה והביאור בזה הוא, שהסיגופים הם בשביל לתקן
את החטא דהיינו, את העולמות העליונים, שבכך הקב"ה יקבל את התשובה
יותר ברצון. ואיך המלבי"ם יסתדר אם כ"ז אנני יודע.

מאמרם של חכמי תימן בענין האמונה בכח התשובה

יש לחכמי תימן הראשונים פרק על האמונה בכח התשובה כתוב שם כך, אם
האמונה בתשובה התיקון הוא בר השגה, מי שמתהלך ברגשי אשמה מתעורר
לנפשו ומושיעה מזה ושב לפניו יתעלה על שעבר וקיבל על עצמו התשובה
לעתיד, יראה עצמו כאילו הוא היום בריה חדשה כאילו לא חטא מעולם וכו'
ה' יתעלה הבטיח ברחמי בידועו נסיונות בני אדם, קרובים לחטא מחמת הכח
החומרי אשר בהם הבטיח שמי שחטא ושב נמחל לו, כי זה נעדר המציאות
וכמעט אפשר לומר מן הנמנע שימצא בשר דם שלא יחטא כלל, וכבר העיד
הנביא על כך ואמר "כי יחטאו לך כי אין אדם אשר יעשה טוב ולא יחטא" ואמר
"כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" ומפני זה רצה יתעלה
לסלוח לברואיו על חטאיהם אם שבו מהם והתחרטו עליהם כמו שרצה
ואמציאם [פ' כמו שהקב"ה המציא אותנו], ואין לומר על הנהגתו יתברך מדוע
הוא כך, כי התשובה בזה וכל כיוצא בזה שכך רצה. כך גזרה חכמתו. ע"כ.

כשראיתי את הדברים הללו קצת השתוממתי, הם כותבים שהקב"ה רוצה
לסלוח, ואם תשאל איך יתכן דבר כזה, התשובה היא כמו שהקב"ה רצה לברוא
את הנבראים, כך רצה למחול ולסלוח. דהיינו כך גזרה חכמתו. [לכאן זה לא
כמו המסילת ישרים, שלפי דבריהם זה גזרת הכתוב בלי שאלות]. וצ"ע שהרי
בתחילת הדברים הם כתבו שלא יתכן שהאדם לא יחטא, וא"כ, זה התשובה.

דברי המבי"ט שלא יתכן לעבור שני פסיעות מבלי לחטא

המבי"ט בספר בית אלודים שער התשובה פרק יג כתב לבאר את ההבדל בין
עם ישראל לאוה"ע בענין התשובה וז"ל, יש הפרש בין תשובת ישראל לתשובת
שאר האומות וכו' כי העולם לא נברא אלא בשביל ישראל שיקבלו את התורה
ואם לא יקבלוהו אין קיום לעולם וכו' וכן התשובה אלמלא לא נתקבלה לא

היה קיום לעולם וכו' ישראל שיש עליהם עול רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות
ל"ת ואי אפשר לעמוד בכללם מבלי שלא יקיימו מצוה או יעברו על איזה
עבירה, הם צריכים לתשובה בכל יום, ובשבילם נבראת וכו' ובפרק יד הוסיף
בזה"ל, התשובה היא מצות נמנית בכלל רמ"ח מצות עשה, שהא' לישראל לבד,
שהם נצטוו לשוב בתשובה ולהתודות לפני הא-ל יתברך. וגדול המצוה ועושה,
כי לישראל המצווים בה מועילה תועלת נפלא בעוה"ז ובעוה"ב, ולאוה"ע שלא
נצטוו בה אינה מועילה אלא בזה העולם, ואין זה ענין בחוקו יתברך, כיון שהם
לא קבלו את התורה אינם נכשלים כ"כ בחטא, כי הכל היתר להם, לבד שבע
מצות שנצטוו, משא"כ בישראל שהם אסורים בכבלי ברזל והם תר"ג מצות
ואזהרות, ואינם יכולים לפסוע ב' פסיעות מבלי שיהיו זיהרים שלא יארע חטא
על ידם מהכשל בעבירה או מהשתדל מעשית המצות ולזאת הכוונה יאמר
הכתוב "שובה ישראל עד ה' אלוהיך כי כשלת בעונך" ראו לך תשובה ב',
ותשובתך תגיע עד ה', כלומר לעוה"ב מפני שאתה נכשל בכל עת וכו' ואין אתה
יכול להשמר בכלם וכו' ע"כ.

קושיית מרן שליט"א בדברי חכמי תימן וישוּב נפלא לדבריהם

נחזור עכשיו לחכמי תימן, שבראשית דבריהם כתבו שכמעט מהנמנע שהאדם
לא יחטא ולכן הקב"ה רצה לסלוח, ובסוף דבריהם כתבו שהקב"ה סולח זה
גזרת הכתוב, ולא מובן הרי הם עצמם אמרו לפני זה שהתשובה היא מפני
שא"ל לחיות מבלי לעשות עבירות ולכן חייב להיות תשובה.

נ"ל שהתשובה פשוטה, שמוכרחים אנחנו לומר שזה גזרת הכתוב, שאם נאמר
שהתשובה היא מפני שהאדם הוא חומרי והוא מחוייב לחטוא, אז יקשה הא
גופא, למה הקב"ה עשה אותנו חומריים, אלא מה, זה רצונו, וא"כ חזרנו לומר
שזה גזרת הכתוב, וזה כוונתם, שהתשובה הכוללת לכל השאלות שזה גזרה
מלפני הקב"ה.

רמז נפלא מהפסוקים במלחמת השטן ונכנסת ישראל

ישנו רעיון הפלא ופלא בענין התשובה. כתוב בפסוק "ויהי כמשלש חדשים
ויגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הנה הרה לזנונים ויאמר יהודה
הוציאה ותשרף, היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו
אנכי הרה הכר נא למי החותמת והפתילים והמטה האלה".

ישנו רמז נפלא בפסוק זה. "ויהי כמשלש חדשים" – תשרי מרחשוון כסלו שהם
סוף זמני התשובה, וכתוב כמשלש חדשים וזה כדי לרמוז שזה לא שלש חדשים
משם, אלא בערך שהרי חנוכה הוא בכה"ס כסלו ואז רק רוב החודש, ולהסוברים
שזמן התשובה הוא עד זאת חנוכה אז יוצא יותר משלש חדשים, ולכן כתוב
כמשלש חדשים. "ויגד ליהודה לאמר" – יהודה זה הקב"ה הרי יהודה זה שם
הוי"ה ב"ה ויש באמצע דל"ת שרומז לארבע עולמות – אב"ע. השטן מקטרג
להקב"ה ואומר לו דברים קשים כגידים, עם ישראל שנחשבים כלה כמ"ש
"אחותי כלה" וכן נמשלים לתמר שנאמר "זאת קומתך דמתה לתמר", חטאו
כמ"ש וקם העם הזה וזנה וכו', ומוסיף השטן לקטרג שעמ"י לא רק חוטא בסתר
אלא בגלוי וזהו שאמר "וגם הנה הרה לזנונים" דהיינו עמ"י מחוברים עם
העברות כמו עובר שהוא כירך אמו. ויאמר יהודה הוציאה ותשרף" – הקב"ה
אמר אם כך, אז דינם לכליה ח"ו. "היא מוצאת" – כשמגיע חנוכה שאז מציתם
אש לנרות חנוכה או שרומז על זה שיוצאים מחוץ לבית להדליק. "והיא שלחה
אל חמיה לאמר" – כנסת ישראל אומרת להקב"ה "לאיש אשר אלה לו אנכי
הרה" – דהיינו אני לא מחוברת עם שום עבירה, ואדרבה אני קשורה רק אליך
"הכר נא למי החותמת והפתילים והמטה האלה" – הפחשמן נחתם בחותמתו
של כה"ג, והיינו למי אני מדליקה שמן ופתילות. המטה זה בגימטריא עם הכולל
"כלי". וכ"ז הרי אני עושה לשם שמים, וזה סימן שאני מחוברת רק אליך, ומה
שיש עבירות, זה יצה"ר, זה בגלל שיש קשיים וכו'. מה כתוב אח"כ "ויהי אמר
יהודה צדקה ממני" – הקב"ה הודה לכנסת ישראל ואמר לה שהיא צודקת.

אשרינו מה טוב חלקנו, הפלא ופלא, ממש מתוק מדבש.